

Kayseri Folklorunda Hayvanlar İle İlgili İnanışlar Üzerine Bir Değerlendirme

Rahşan ÖZEN¹, Erhan YÜKSEL²

¹ Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Elazığ- TÜRKİYE

² Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Kayseri- TÜRKİYE

Özet: İnanışlar, halk kültürünün en önemli öğelerinden olup toplumların sosyal ve kültürel yapısını büyük ölçüde yansıtır. Veteriner hekimliği folklorunun ana çalışma konularını oluşturan hayvanlara ve hayvancılığa ait uygulamalar, halk inanışları içerisinde önemli bir yer tuttuğundan, bu alanda yapılacak çalışmalar toplumların sosyo-kültürel yapısının tanınması ve tanımlanması açısından vazgeçilmez niteliktedir. Bu çalışmada, Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Kayseri'de, hayvanlarla ilgili halk inanışlarının derlenmesi ve bu inanışların kökenlerine ulaşılması amaçlandı. Bu amaçla, Kayseri ve çevresinde yaşayan 50 kişiyle görüşüldü. Elde edilen bulgular "içerik analizi" yöntemiyle değerlendirildi. Verilerin analizi sonucunda, kötü ruhların, hayvan biçimine girerek, eski evlerin mahzenlerinde ev sahiplerine görüldüğü; keçi veya dana derisinden yapılan teflerin duvara asılarak o eve kötü ruhların girmesinin engellenmesine çalışıldığı; yılan öldürülüp yakıldığında mutlaka yağmur yağmaya başladığı; Akkaraman sürüsüne birkaç adet kara koyun bırakılmasının nazara karşı koruma sağladığı şeklinde bulgulara ulaşıldı. Sonuç olarak, Kayseri folklorunda sözlü kaynaklardan derlenen hayvanlarla ilgili inanışların kökenlerinde hem Orta Asya'nın hem de Anadolu'nun inanç ve kültür yapısının izlerinin bulunduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Folklor, inanışlar, Kayseri, veteriner hekimliği folkloru

An Assessment of Beliefs on Animals in Kayseri Folklore

Summary: Beliefs are among the main components of folk culture, and reflect, to a great extent, the social and cultural structure of the society. Animals and practices applied in animal breeding as the core subjects of veterinary folklore possess an important role for folk beliefs. Thus, conducting research in this field is essential to the understanding and description of the socio-cultural structure of the society. This study was aimed at the compilation of folk beliefs about animals in Kayseri province, one of the oldest settlement areas of Anatolia. It was also sought to discover the origin of the beliefs maintained in this area. For this purpose, 50 people residing in Kayseri province and its vicinity were interviewed in person. The findings obtained were assessed, using the "content analysis" method. Data analysis demonstrated that the folk believed that the evil spirits disguised in the form of animal body appeared to the house owner in the cellar of old houses; that the entry of evil spirits into a house could be prevented by hanging tambourines made of goat or calf skin on the walls of the house; that it would start raining when a snake was killed and burnt; and that a few black sheep included in a flock of Akkaraman sheep ensured protection against the evil eye. In conclusion, beliefs on animals in Kayseri folklore, which were compiled from oral sources, were ascertained to have their roots in the beliefs and culture structure of both Central Asia and Anatolia.

Key Words: Beliefs, folklore, Kayseri, veterinary folklore

Giriş

İnanışlar, halk kültürünün en önemli öğelerindedir (10). Kaynağını halkın geçmişinden, kültüründen, hatta yaşadığı coğrafyadan alan halk inanışları, bir halkın, en erken dönemlerinden başlayarak ortaya çıkan düşünce şeklini, çevre ve doğa ile olan geleneksel bağlarını göstermektedir. Bu nedenlerle de ait oldukları toplumun kimliğini ve karakteristik özelliğini yansıtır (14). Toplumlar, kültürlerinden gelen çeşitli inanış ve pratikleri gündelik yaşam

içerisinde uygulamaya ve yaşatmaya devam ederler (4). Veteriner hekimliği folklorunun ana çalışma konularını oluşturan hayvanlara ve hayvancılığa ait uygulamalar, halk inanışları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır (9, 16). Bu alanda yapılacak çalışmalar bir toplumu yakından tanımak ve doğru anlamak için önemli ipuçları sunar (4).

Anadolu, yüzyıllar boyu birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra hem kendilerinden önce burada yaşamış olan toplulukların hem de birlikte yaşadıkları diğer toplulukların kültürlerinden bazı unsurları kendi kültürlerine katmışlardır. Uygarlıklar arasında kaçınılmaz bir olgu olan bu kültürel etkileşim, halk inanışları alanında da

Geliş Tarihi / Submission Date : 15.07.2013

Kabul Tarihi / Accepted Date : 01.01.2013

*Bu çalışma, 22-25 Mayıs 2013 tarihinde Gaziantep'te "VIII. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri"nde aynı adlı sunulan ve özeti yayımlanan bildirinin genişletilmiş halidir.

kendini göstermiş; Anadolu topraklarında hayvanlar ile ilgili çok sayıda ve farklı inanışın doğmasına ve yayılmasına neden olmuştur (27, 28).

Çalışmada, Kayseri ve çevresinde hayvanlar ile ilgili inanışları derlemek, bu inanışların kökenlerine ulaşmak, bu sayede genelde Türk folkloruna ve özelde veteriner hekimliği folkloruna katkı sağlamak amaçlandı.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın verilerini, Kayseri’de yaşayan kaynak kişilerden derlenen hayvanlar ile ilgili inanışlar oluşturmuştur. Bu amaçla Kayseri ve çevresinde 50 kişiyle Ocak – Aralık 2011 tarihleri arasında görüşüldü. Derlenen inanışlar “Bulgular” kısmında verildi. Her inanışın sonunda kaynak kişiler dipnot olarak eklendi. Elde edilen bulgular “içerik analizi” yöntemiyle değerlendirildi.

Bulgular

Nazar ile ilgili inanışlar

At kafası nazar için evin girişine asılır. ^{1-2,8-11,13,16-20,22-26,30-36,38,40,42,43}

Keçi kafası nazar için evin girişine asılır. ^{1-9, 12,16,22,24,28-31,33-36,39-41}

Köpek kafası nazar için evin girişine asılır. ^{6,8,10,20-22,24-26,29,31,40}

İnek kafası nazar için evin girişine asılır. ^{1-2,4-6,9-10,12-34,36-43,45}

Evin kapısına geyik boynuzu veya kaplumbağa kabuğu koymak uğur getirir. ^{1,3,9-10,29-30,39}

Hayvanların bulunduğu ahırın kapısına at kafası asılır. ^{2-3,7-8,10,13,25,32,40-41,43,46-47}

Hayvanlara nazar değmesin diye göğ (mavi) boncuk takılır. ¹⁻⁴⁵

Gebe hayvana nazar değmesin diye göğ (mavi) boncuk takılır. ¹⁻⁴⁸

Akkaraman sürüsüne nazara karşı birkaç adet kara koyun bırakılır. ^{1,3-4,6,19-22,25,29-31,36,40-42}

Yeni satın alınan hayvan eğer hasta olursa sahibinin gözü kalmış denir. ^{1-3,9,12,15-16,18,20,29-30,32,35,37,39,42}

Ahıra girenlerin hayvana nazar değdirmemesi için ahırda güvercin beslenir. ^{2,9,11,16,25,50}

Koç katımında koçlara nazar değmesin diye kına yakılır. ¹⁻⁴⁵

Kuzular satılincaya kadar başkasına gösterilmez. ^{1-4,17,46}

Kimse başkasının ahırına işi olmazsa girmez. Has-talıklardan sorumlu tutulup nazarın değdi denmesin diye! ^{1-2,4-5,7,16-17,29-30,33,39-40,42-43}

İkiz doğuran inekten bahsedilirken sessiz konuşulur. ¹⁰

Su ile ilgili inanışlar

Yeni doğum yapan hayvanın ilk sütü akarsuya dökülür. ^{3-7,12,14,18,22-26,35,37-40,42}

Yeni doğum yapan hayvanın eşi akarsuya atılır. ^{3-7,12-14,18-19,22-24,35,37-42,46}

Kötü ruhlar ile ilgili inanışlar

Eski evlerin mahzeninde/kilerinde kötü ruhlar hayvan şeklinde insana görünür. ⁴⁹

Üç harfliler hayvan suretinde görünür. ^{2-5,9-10,15-18,20,22-23,29-30,32,40-41}

Keçi veya dana derisinden yapılan tefler duvara asılırsa o eve kötü ruhların girmesi engellenir. ⁴⁹

Yağmur ile ilgili inanışlar

Yılan öldürülüp ateşte yakılırsa mutlaka yağmur yağmaya başlar. ^{9-12,14-16,18,20,22-26,28,30,33,37,40-43}

Kurbağalar öterse yağmur yağar. ^{2,4,7,9,12-14,18,20,21-26,29-33,37,42}

Kurbağaların ötüşüne yağmur duası yapıyor denir. ^{2,4,12-13,18,29-32,35,37,42}

Uğur ve uğursuzluk getiren hayvanlar ile ilgili inanışlar

Arabanın veya insanın önünden tavşan geçerse uğursuzluk getirir. ^{1-13,18-23,26-32,36-47,50}

Arabanın veya insanın önünden tilki geçerse uğur getirir. ^{1-13,18-23,26-32,36-47,50}

Tavşan ayağı bulunduğu eve uğur getirir. ^{1,3,7,8,12,14,18,43,48}

Evide tavşan beslemek yoksulluk, uğursuzluk getirir. ^{2,8-9}

Ev iyesi ile ilgili inanışlar

Koç katımı zamanı yün tarağı komşuya verilmmez. ^{1-6,8,18,20-23,25-26,35,37,40,45,48}

Tartışma ve Sonuç

Kayseri ve çevresinden kaynak kişilerden derlenen hayvanlar ile ilgili inanışlar incelendiğinde özellikle nazar ile ilgili inanışların ön plana çıktığı görülmektedir. Yörede nazardan korunmak için çeşitli hayvanların kafataslarının (inek, keçi, at, köpek), geyik boynuzunun, kaplumbağa kabuğunun evlerin veya ahırların girişlerine asıldığı, ayrıca hayvanlara özellikle de gebe hayvanlara nazar değmesini önlemek amacıyla “göğ” (mavi) boncuk takıldığı bildirilmiştir.

Bütün toplumlarda yaygın olarak karşılaşılan kötü göz, kötü enerji, kötü bakış, kötü ruh en nihayetinde nazar olarak nitelendirilebileceğimiz inancın kökeni, aslında Neolitik çağlara kadar uzanmaktadır (7,15). Eskiçağ Anadolu uygarlıklarından, özellikle Hitit ve Urartularda tanrılar iyilik ve kötülük tanrıları olarak adlandırılmaktadır. İyilik tanrılarının buyruğunda iyilik, kötülük tanrılarının buyruğunda da kötülük güçleri vardır. Bu güçler sürekli savaş halindedir. İnsanlar, kötü güçlerden iyilik tanrılarının güçlerine sığınır ve bu tür tanrıların, bazı doğa varlıklarında yansıdığı kabul edilir. İşte kötü tanrılardan ve ruhlardan korunmak

için iyi tanrının uğurlu sayılan yansıtıcılarını insanın üstünde taşıması ya da evlerin belli yerlerine asılması gerekir (19). Bugün çeşitli hayvanlara ait boynuz, kemik, kabuk, kafatası gibi nesnelere ev ve ahır kapılarının üzerine asılmalarının bu Eski Anadolu inancından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (7, 13, 19, 22, 27). Nitekim, bunların, kötü ruhlarla karşı koruyucu araçlar, iyilik sağlayıcı nesnelere olduğu kabul edilmektedir (19). Nazara karşı koruyucu olarak kullanılan objelerin yörede yaygın bir şekilde bilinmesi, Eski Çağ Anadolu inancının bugün kadar hala yaşatıldığına canlı bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nazara karşı mavi boncuk kullanımı da, Türklerin eskiden beri uyguladıkları bir yöntemdir. Eski Türkler "boncuk" veya "moncuk" adını verdikleri değerli ve tılsımlı taşı, kişinin veya atın boynuna, hatta sancağın tepesine takarak kötü ruhlardan ya da kötü gözlerden korunmak istemişlerdir (20, 22). Bu koruyucu boncuğun mavi olması; Türkler arasında mavi gözlü kişilere çok seyrek rastlanması ve mavi gözlerin olağanüstü güce sahip olduğuna inanılmasıyla ilgilidir (20). Kayseri'de hayvanlara nazar düşmesini önlemek amacıyla mavi boncuk takılması, kökeni Eski Türk toplumlarına dayanan bu geleneğin hala yaşatıldığına bir göstergesidir.

Halk arasında kıskançlık dolu ya da kötü niyetli bir bakışın etkisini ortadan kaldırmak için yaygın olarak "nazar boncuğu" kullanılmaktadır. Boncuğun özellikle göz şeklinde olması; Frazer'in büyü kanunlarından biri olan "benzeşim kanunu" ile açıklanabilir. İlk insanların birbirine benzer şeylerin aynı olduğunu düşünüp korunma çareleri olarak aynısını ya da benzerini kullanmaları, eşyanın veya canlıların benzerine yapılan bir şeyin aslı üzerinde de aynı etkiyi bırakacağına inanmaları, büyücülüğün benzeşim kanunu olarak tanımlanabilir (15). Bazı nesnelere, buldukları ortamda insanın bakışını ilk olarak üzerlerine çekecekleri için gözdeki enerjinin o nesnelere aktarılarak diğer insan ve canlıların korunmuş olacağı düşüncesini (32) destekleyen "Ahıra girenmiş hayvana nazar düşürmeme için ahırda güvercin beslenir", "Akkaraman sürüsüne nazara karşı birkaç adet kara koyun bırakılır" gibi inanışlara Kayseri folklorunda da rastlanıldığı söylenebilir.

Bilindiği gibi Türk inanç sisteminde "yer-su" iyeleri kutsaldır (8, 22, 30). Su, Türk toplumlarının yaşam, bereket kaynağı ve gücüdür (6, 22). Akarsular, halk inanışları çerçevesinde kutsal sayılan ve adakta bulunan unsurlardır (23). Baharda sürüden sağılan ilk süt "onun da hakkı vardır" düşüncesi ile akarsuya dökülmektedir. Bu şekilde, hem hayvanlardan elde edilecek sütün yağlı ve bereketli hem de hayvanların sağlıklı ve kuvvetli olması sağlanmaya çalışılmaktadır (6, 8). Kayseri'de rastlanan ve benzer bir uygulama olan ağız sütünün (kolostrom) akarsuya atılmasının da hayvanın sütünün bol ve bereketli olmasını

sağladığı inancından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Eski Türk geleneğinde Umay, bütün canlıların yavrularını büyüünceye kadar korumak ve kollamakla görevli koruyucu iyelerden biridir. Doğu Anadolu'da doğumdan sonra eşin (plasenta), temiz ve ıssız bir yere gömülerek Umay iyesine bu şekilde saygı gösterildiği bildirilmiştir (22). Yörede doğum yapan hayvanın eşinin (plasentasının) de akarsuya atılması bu uygulamanın farklı bir biçimde sürdürüldüğünün işareti olarak kabul edilebilir.

Kötü ruhlar ile ilgili inanışlar hemen hemen tüm toplumlarda görülmektedir. Bu inanışlarının kökenleri incelendiğinde, Türk inanç sisteminde var olan iyi ve kötü ruhların, günümüzdeki bu inanışın ve uygulamaların en eski kalıntıları olduğu anlaşılmaktadır (17). Eski Türk inanç sisteminde, ölen kişilerin ruhlarının karanlık âlemde yaşayan ve yeraltı dünyasının sahibi Erlik'in zümresine katıldığı kabul edilmektedir. Ancak, bu ruhlar zaman zaman değişik şekil ve suretlerde görünerek insanlara kötülüklerde bulunabilmektedirler (8). Eşek, köpek, domuz, keçi, kara kedi, yılan gibi çeşitli hayvanların kılığına giren cin ve kötü ruhlar bilinmektedir (17). Kayseri'de varlığını hala sürdüren bu inanışın kökeninin de Orta Asya'ya dayandığı söylenebilir. Benzer şekilde Eski Türk inanç sistemi incelendiğinde görülmüştür ki inananları kötü ruhlardan sadece, ateşin alevi, şamanın tefi ve şaman giysisindeki nesnelere yüksek sesi koruyabilir (5). Bugün Kayseri'de çeşitli hayvan derilerinden yapılan teflerin duvara asılması, Eski Türklerde Şamanın kötü ruhları ve bunların neden olduğu felaketleri uzaklaştırmak için tef eşliğinde yaptığı ritüelin (1, 26) günümüzde farklı bir şekilde varlığını sürdürmesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Eski Türk toplumlarının hayatında yağmur da hayatın ve bereketin kaynağıdır. Yağmur yağmadığı dönemlerde "kam" adı verilen kimselerin "yada/cada taş" ile yağmur yağdırabildiklerine inanılırdı (22). Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve Türkmenistan'da yağmur yağdırılmasına ilişkin uygulamalar arasında yılan öldürülüp ateşe atıldığı bilinmektedir (2, 7, 8, 25, 27). Moğollarda ve Orta Asya'da yağmur yağdırma taşı olarak bilinen "yada / cada"nın bazı hayvanlarda ve yılanın başında bulunduğu inanılmaktadır (8, 11, 30). Yılan yağmurun yağmasını önleyen bir engeldir. Yılan yakıldığında "yada" taşı ortaya çıkacak ve bu engel ortadan kalkmış sayılacaktır (3, 8, 32). Yörede saptadığımız bu inanışın; Orta Asya'daki yağmur yağdırma ritüelinin, benzer şekilde hala Kayseri'de uygulandığının somut bir örneği olduğu kabul edilebilir. Eski bir Türk rivayetine göre: "Yer, bir kurbağanın üzerindedir. Kurbağa kımıldanırsa tufan olur". Eski bir zamanda bu kurbağa kımıldamış ve yeryüzünün ulu denizi dalgalanmış, kaynar gibi olmuş, tufan olmuştur (21). Türkiye'de yağmur duası ritüellerinde,

kurbağanın üzerine su dökülerek bağırmasının yağmur yağdıracağı inancı yaygındır (3, 27). Acıpayamlı'ya (3) göre kurbağanın su ile yakınlığı nedeniyle, üzerine su dökülmesiyle yağmur yağışının ufak bir ölçüde taklidi yapılmak istenmektedir. Sihrin taklit prensibi olarak bilinen bu durumda, bir olayı meydana getirmek için onun -şu veya bu şekilde- taklidi yapılması gerekir. Anadolu'nun çeşitli yörelerindeki örneklerine (3) benzer şekilde Kayseri'de de kurbağa ile yağmurun ilişkilendirildiği söylenebilir.

Uğur ve uğursuzluk getirdiği düşünülen hayvanlar arasında tavşan ve tilki göze çarpmaktadır. Anadolu halk inanmalarının genelinde yolculuk esnasında kurt, tilki gibi eti yenilmeyen hayvanların araç ve şahısların önünden geçmesinin uğurlu, tavşanın ise uğursuz olduğu kabul edilir (23, 31). Altaylar ve Yakutların, totemleri arasında tilkinin yer alması onun eski çağlarda ata simgesi olduğuna işarettir (34). Tilki, Eski Türklerde (Kırgızlar, Kazaklar ve Yakutlar) ve Moğollarda "eş-ruhlar" inancı nedeniyle kutsal bir hayvandır (8, 17, 29). Bektaşiler, tilkinin Hızır olabileceğine inanırlar ve tilkinin uğurlu bir hayvan olduğunu kabul ederler (24, 27). Yörede saptadığımız tilki ile ilgili bu inanışın kökenlerinin Orta Asya'ya ve Bektaşî kültürüne dayandığı ileri sürülebilir.

Tavşan, Türk kültür hayatının sembolü olan hayvanlardan biridir. Bazı Türk boylarında, ailenin koruyucusu olarak görülen, töz adı verilen özel ruh olarak benimsenen, kamların kötü ruhlarla mücadelelerinde ona yardım eden, 12 hayvanlı Türk takviminde yer alan tavşan ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır (18). Alevi - Bektaşî geleneğinde tavşanın, başı kediye, kulakları eşeğe, burnu fareye ve ayakları köpeğe benzetildiği ya da adet gördüğü, geviş getirmedeği, çift tırnaklı olduğu gibi çok çeşitli nedenlerden dolayı eti yenilmez.

Tavşan, Yakutlarda kuraklığın habercisidir (18, 31). Tatar Türklerinin ise tavşan yılında kıtlık olacağına inandıkları bilinmektedir (18, 33). Tavşanın, eski bir Türk totemi olması nedeniyle sevilen ve saygı duyulan yönlerine karşın, beğenilmeyen taraflarının da bulunduğu ve zamanla bu beğenilmeyen taraflarının ağır basmış olabileceği ileri sürülmektedir (18) Bu yüzden yolculuk sırasında veya ava giderken kişinin önünden tavşan geçtiğinde uğursuzluk getirdiği inanışı ortaya çıkmış ve kabul görmüş olabilir.

Türkler, kutlu hayvanların bazı organlarının tek başlarına da bereket taşımaya devam ettiklerine inanırlar. Tavşanın kuyruğu, ayakları, kafası ve postu çeşitli ritüellerde bu anlamda kullanılır. Tavşan ayağı da, kutlu iyelerin tavşan kılığına girmelerinden kaynaklı görüşe göre bereket sağlamak için kullanılan bir parçadır (18). Yörede tavşanın uğursuz olarak kabul edilmesine karşın ayağının evde

bulundurulması ve zaman zaman temizlik ya da mutfak işlerinde kullanılmasının Eski Türk toplumları kaynaklı, eve bereket sağlama amaçlı olabileceğini akla getirmektedir.

Türkler, içinde yaşadıkları, hayatlarını sürdürdükleri çadırın veya evin bir iyesi olduğunu kabul ederler. Ev iyesinin etkisi, evin veya çadırın hudutları içerisinde. Bu iye, orada yaşayanları dış tehlikelerden korur, bu yüzden memnun edilmesi ve kızdırılmaması özen gösterilir. Ev iyesiyle ilişkili inanışların Anadolu'nun farklı bölgelerinde farklı pratiklerle yaşatıldığı bilinmektedir. Anadolu'nun çeşitli coğrafyalarında eşikte oturmak, eşiğe basmak, ev iyesinin eşikte olabileceği ve incinebileceği düşüncesiyle iyi karşılanmaz. Erzurum'da akşamları ev dışına maya; Ağrı, Elazığ ve Diyarbakır'da da ateş, ekşi hamur, tuz, iplik gibi nesnelere verilmesi halinde uğursuzluk getireceği ve evin bereketinin kaçacağı (22) şeklindeki inanışlar da ev iyesinin hoşnut tutulması ile ilişkilendirilmektedir.

Kayseri'de rastlanan benzer bir inanışa göre ise koç katımı zamanında yün tarağının komşuya verilmesi iyi sayılmaz. Bu inanışın temelinde ise, tarağın kötü niyetli insanların eline geçmesini önlemenin ya da bir başka ifadeyle bir temas büyüsu girişimini engellemenin olduğu ileri sürülmektedir (12). Buradan yola çıkılarak, Kayseri yöresinde yün tarağının ev dışına verilmek istenmemesi şeklindeki uygulamanın, Eski Türk toplumlarındaki ev iyesi inancının günümüzde yaşayan somut bir göstergesi olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak, Kayseri folklorunda yer alan ve halkın gündelik yaşamında varlığını hala sürdürdüğü gözlenen hayvanlarla ilgili inanışların kökenlerinde hem Orta Asya'nın hem de Anadolu'nun inanç ve kültür yapısının izlerinin bulunduğu ileri sürülebilir.

Kaynaklar

1. Abudukelimi B. Uygur Türklerinin Dinî İnanışları. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Programı. Ankara- Türkiye, 2006.
2. Acıpayamlı O. Türkiye'de yağmur duası ve psiko-sosyal metot'la incelenmesi. DTCFD 1963; 21(1-2):1-39.
3. Acıpayamlı O. Türkiye'de yağmur duası II. DTCFD 1964; 22(3-4):221-50.
4. Akbay OH. "Tohno Hikâyeleri"nde geçen halk inanışları üzerine bir değerlendirme. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012; 4(6):87-107.
5. Akgün E. Şamanist Türk halklarında kurban sungusu ve kendisine kurban sunulan varlıklar. Türk Dünyası Araştırmaları 2008; (172):21-32.

6. Akman E. Türk ve dünya kültüründeki su kültürüne düşünceler. Kastamonu Eğitim Dergisi 2002; 10(1):1-10.
7. Alp KÖ. Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş. Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009; s. 38, 39, 51, 55.
8. Araz R. Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara: Levent Ofset, 1995; s.54,77, 151,155.
9. Arslan ES. Ege Bölgesi Folklorunda Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırmalar. Doktora Tezi. Ankara Üniv. Sağlık Bilimler Enstitüsü, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Programı. Ankara-Türkiye,1998.
10. Artun E. Tekirdağ'da batıl inanışlar. Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları 1998; (1):66-83.
11. Buluç S. Şaman. MEB İslam Ansiklopedisi Cilt XI. İstanbul; 1970; s.327.
12. Çalışkan Z. Sarız ve Çevresinde Yaşayan Avşarların Örf ve Adetlerinde Dini Unsurların Sosyolojik Tetkiki. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Programı. Kayseri-Türkiye,1992.
13. Çay AM. Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri I (Koyun ve Keçi etrafında oluşan gelenekler). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990; s.62.
14. Çetin ÇZ. Tatar Türklerinde mitolojik varlıklarla ilgili mitler ve inanışlar (iyeler ve yaratıklar). Bilig 2007; (43):1-32.
15. Çıblak N. Halk kültüründe nazar, nazarlık inancı ve bunlara bağlı uygulamalar. Türklük Bilimi Araştırmaları 2004; (15):103-25.
16. Dinçer F. Türk Folklorunda veteriner hekimliği (beş doğu ilimizde yeni örnekleriyle). I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi. 23-30 Haziran 1975; Ankara-Türkiye.
17. Duvarcı A. Türklerde tabiat üstü varlıklar ve bunlarla ilgili kabuller, inanmalar, uygulamalar. Bilig 2005; (32):125-44.
18. Ergun P. Alevilik -Bektaşilikteki tavşan inancının mitolojik kökenleri üzerine. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 2011; (60):281-312.
19. Eyuboğlu İZ. Anadolu İnançları. İstanbul: Derin Yayınları, 2007; s.132.
20. İnan A. Nazarlıklar. Türk Folklor Araştırmaları.1963; 8 (169):3138.
21. İnan A. Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar). Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986; s. 23.
22. Kalafat Y. Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990; s. 22, 43, 50, 56, 77,97,98.
23. Kalafat Y. Türk Halk İnançlarında Tabu. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012; s.68, 122, 123.
24. Kılıç A. Isparta yöresi halk inançları. Uluslar arası Anadolu İnançları Kongresi. 23-28 Ekim 2000; Ürgüp (Nevşehir)-Türkiye.
25. Kılıç S. Uşak ve çevresinde yağmur yağdırma uygulamaları (Takmak köyü örneği). Turkish Studies 2011; 6(1): 495-506.
26. Labecka-Koecherowa M. Şaman ayini- yeniden yapılanma deneyi. Tiyatro Araştırmaları Dergisi 1995; (12):77-98.
27. Mollaibrahimoğlu Ç. Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Programı. Trabzon-Türkiye, 2008.
28. Oğuz, ÖM, Oral Z. 2004, Türkiye'de 2004 yılında yaşayan halk inanışları: nesnelere ve uygulamalar. <http://www.thbmer.gazi.edu.tr/yayinlar/pdf/inanis.pdf>; Erişim tarihi: 10.5.2009.
29. Ögel B. Türk Mitoloji I. Cilt. İkinci Baskı. Ankara: TTK Basımevi, 1993; s.560.
30. Ögel B. Türk Mitoloji II. Cilt. Ankara: TTK Basımevi, 1995; s.275, 326,327.
31. Roux JP. Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2005; s.76, 80.
32. Tatlıoğlu D. Türkmen ırımları (Halk inançları). Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi 2000; 4(1):151-66.
33. Tavkul U. Kültürel etkileşim açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin yayılışı. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi 2007; 4(1):25-45.
34. Yıldız ŞN. Türk Halk Anlatılarında Hayvan Motifleri. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Programı. Elazığ-Türkiye, 2011.

Kaynak Kişiler

1. Mustafa ÇİMEN, 1977, Üniversite Mezunu, Veteriner Hekim, Tomarza
2. Fatih KÖSE, 1976, Üniversite Mezunu, İnşaat Mühendisi, Başakpınar/Talas
3. Yılmaz DOĞAY, 1972, Ortaokul Mezunu, Çiftçi, Başakpınar/Talas
4. Sezai YAZGAN,1937, Okuryazar Değil, Marangoz, Başakpınar/Talas
5. Süleyman KANDAĞI, 1935, Okuryazar Değil, Serbest Meslek, Başakpınar/Talas

6. Mehmet ÖZTÜRK, 1950, Ortaokul, Çiftçi, Merkez/Sarız
7. Ahmet KILAVUZ, 1958, Okuryazar Değil, Çiftçi, Merkez/Tomarza
8. Ayhan KISA, 1947, İlkokul Mezunu, Esnaf, Tavlasun
9. Aziz AKTAŞ, 1964, Lise Mezunu, Çiftçi, Yukarı Borandere Köyü/Pınarbaşı
10. Sıtkı ÇALIK, 1951, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Esenköy/Pınarbaşı
11. Mehmet KURTAR, 1953, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Büyük Tuzhisar/Bünyan
12. Mehmet ÖNER, 1946, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Esenköy/Pınarbaşı
13. Gürsel ÇETİNKAYA, 1965, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Kahvecioğlu Köyü/Bünyan
14. Kürşat ERKEK, 1979, Üniversite Mezunu, Çiftçi, Merkez/Sarız
15. Basri KÖKOĞLU, 1959, Lise Mezunu, İşletmeci, Yayılcı Köyü/Sarız
16. Muhsin TANRIVERDİ, 1951, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Yıldırım Köyü/Sarioğlan
17. Mustafa YAMAN, 1964, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Yıldırım Köyü/Sarioğlan
18. Faysal KIRAÇ, 1969, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Kahveci Köyü/Bünyan
19. Dursun EROĞLU, 1961, Ortaokul Mezunu, Çiftçi, Kahveci Köyü/Bünyan
20. Doğan ÇALIK, 1977, Lise Mezunu, Çiftçi, Saçlı Köyü/Pınarbaşı
21. Cuma DURMUŞ, 1952, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Saçlı Köyü/Pınarbaşı
22. Yusuf ASLAN, 1950, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Saçlı Köyü/Pınarbaşı
23. Ahmet ARSLAN, 1944, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Kahveci Köyü/Bünyan
24. Mustafa KIRIKKOY, 1943, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Kavlaklar Köyü/Pınarbaşı
25. Reşat ASLAN, 1964, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Horsa Köyü/Pınarbaşı
26. Galip METİN, 1973, Lise Mezunu, Çiftçi, Kavlaklar Köyü/Pınarbaşı
27. Cemal KARAKOÇ, 1933, Okur Yazar Değil, Çiftçi, Reşit Köyü/Sarioğlan
28. Nurettin YILDIZ, 1965, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Reşit Köyü/Sarioğlan
29. Mustafa ÖZÇELİK, 1951, Okur Yazar Değil, Çiftçi, Çelikköy/Tomarza
30. Abuzer DOĞAN, 1943, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Çalışkan Köyü/İncesu
31. Nihat YILDIZ, 1968, Lise Mezunu, Çiftçi, Çalışkan Köyü/İncesu
32. Kerem SOLAK, 1944, Okur Yazar Değil, Sindehöyük/Develi
33. Ali ÖZDEMİR, 1974, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Hoşça Köyü/Develi
34. Mesut ÖZDEMİR, 1980, Lise Mezunu, Hayvan Sağlığı Teknisyeni, Palas/Sarioğlan
35. Murat KIRAÇ, 1951, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Merkez/Develi
36. İrfan CULHAOĞLU, 1974, Memur, Merkez/Develi
37. Erhan KURTOĞLU, 1961, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Çötel Köyü/Develi
38. Samet AKARSU, 1979, Ortaokul Mezunu, Çiftçi, Soysal Köyü/Develi
39. Yaşar GÜL, 1966, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Karaca Ören Köyü/Develi
40. Arif ÖZKALE, 1949, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Çayırözü Köyü /Develi
41. Orhan BERK, 1972, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Çöten Köyü/Develi
42. Vedat AYDIN, 1969, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Hoşça Köyü/Develi
43. Selim YARICI, 1977, Üniversite Mezunu, Veteriner Hekimi, Bakırdağ Beldesi/Develi
44. Okan KAYAALP, 1982, Üniversite Mezunu, Veteriner Hekimi, Merkez/Talas
45. Erdal KARAGÖZ, 1972, Üniversite Mezunu, Memur, Gesi/Melikgazi
46. Abdullah ARI, 1966, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Süksün Köyü/İncesu
47. İlyas ÇEKİÇ, 1964, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Süksün Köyü/İncesu
48. Sakine ULUHAN, 1943, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Çanakpınar/Tomarza
49. Münevver KAHRAMAN, 1946, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Talas
50. Şuayip ALTEMEL, 1949, İlkokul Mezunu, Esnaf, Akmesic Köyü/Bünyan

Yazışma Adresi:

Doç. Dr. Rahşan ÖZEN
 Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi
 Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı
 23119, Merkez-Elazığ
 0 424 2370000 - 3997
 rahsanozen@hotmail.com